

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri, tarixçi

mətə etimadsızlıq göstərdilər və bununla da XI Qırmızı Ordunun işğal hücumu ərafəsində hakimiyyət böhranı yaratdılar. Nəsim bəy Yusifbəyli istefaya məcbur etdilər. 27 aprel 1920-ci il işğalından sonra mühacirətə getmək üçün Bakını tərk etmişdi. 31 may 1920-ci ildə, Kürdəmir uyezdnin Qarxun kəndində rus əsgərləri tərəfindən qətlə yetirilmişdir.

Xəlil bəy Hacıbaba oğlu Xasməmmədov

Xəlil

Bəy Xasməmmədov 1870-ci ildə Gəncə şəhərində anadan olmuşdur. Gəncə klassik gimnaziyasında orta təhsil almışdır. O, Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini (1895) bitirib müstəntiq işləmişdir.

Nəsim bəy Yusifbəyli

Nəsim bəy Yusifbəyli 1881-ci

ildə Gəncə şəhərində anadan olmuşdur. Orta təhsilini Gəncə gimnaziyasında almışdır. 1902-ci ildə Odessa şəhərindəki İmperator Novorossiysk Universiteti hüquq fakültəsinə daxil olmuş, amma universiteti bitirə bilməmişdir. Tələbələr inqilabi hərəkatından qorxuya düşən çar universiteti müvəqqəti bağladıqdan sonra Nəsim bəy Baççasaray (Kırım) şəhərinə getmiş və burada İsmayıl Qaspiralının "Tercüman" qəzeti ilə əməkdaşlıq etməyə başlamışdır. Krimda o, özünü baş rolda oynamaqla Azərbaycan dramaturqlarının əsərlərini səhnələşdirirdi. 1906-cı ildə Nəsim bəy Yusifbəyli İsmayıl Qaspiralının qızı Şəfiqə Qaspirinskaya ilə ailə həyatı qurmuşdu. 1908-ci ildə Nəsim bəy İstanbula köçərək publisistik fəaliyyət göstərməklə bərabər "Türk deməyi" cəmiyyətinin təşkilatı ilə də məşğul olmuşdur. 1909-cu ildə Gəncəyə qayıdaraq, şəhər bələdiyyəsində çalışmışdır. 1911-ci ildə "Molla Nəsrəddin" jurnalına və digər qəzetlərə məqalələr göndərmişdi. Bu zaman o, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə ilə tanış olmuş və ictimai siyasi fəaliyyətə başlamışdır. Ancaq Nəsim bəyin həmin dövrdə şəriət olaraq normal lakin azadlıq çarçısı bir xanım olan Şəfiqə xanımın düşüncəsi baxımından bağlılaşmaz olan səhvi ailəsinin dağılmasına səbəb olur. Belə ki, Nəsim bəyin Gəncədə bir qadınla dini nığahda yaşaması üzə çıxır və Şəfiqə xanım bunu bağışlamır. Nəsim bəyin Şəfiqə xanımdan Niyazi bəy Yusifbəyli adlı oğlu və Zöhrə xanım Yusifbəyli adlı qızı var idi. 1917-ci ilin mart ayında Nəsim bəy Yusifbəyli öz yaxınları ilə Gəncədə "Milli Federalistlərin Türk Partiyası"nı yaratmışdır. 1917-ci ilin iyulunda bu partiya Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin başçılığı ilə "Müsləman Demokratik Müsavat Partiyası" birləşərək "Müsavat" adlandırılmağa başlamışdı. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Müsavat Partiyasının mərkəzi komitəsinin sədri seçildikdən sonra Gəncədə partiyanın rəhbəri Nəsim bəy Yusifbəyli olmuşdur.

1917-ci ildə Rusiyada bolşeviklər hakimiyyətə gəldikdən sonra partiya öz nizamnaməsində dəyişiklik edərək Azərbaycanın tam müstəqilliyini tələb etməyə başladı. Nəsim bəy Yusifbəyli Zaqafqaziya Seyminin üzvü, Zaqafqaziya federativ hökumətində maarif naziri, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətində 1918-ci il may ayının 28-dən 1919-cu ilin 14 martına kimi maarif naziri, (14 mart 1919-30 mart 1920) Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının sədri, eləcə də Daxili İşlər Naziri (16 iyun 1919-22 dekabr 1919) işləmişdir. Aprel işğalı ərafəsində bir neçə partiya "İttihad", "Sosialistlər" və "Əhrar" birləşərək höku-

dir. Yekaterinodar (indiki Krasnodar) və Yelizavetpol (Gəncə) dairə məhkəmələrində işləmişdir. Yelizavetpol quberniyasından 2-ci Dövlət dumasına deputat seçilmişdir (1907). 3-cü Dövlət dumasında (1907-1912) Xasməmmədov Azərbaycanı təmsil edən yeganə deputat idi. Xasməmmədov Yelizavetpol şəhər bələdiyyə reisi (1913-1917) işləmişdir. Gəncədə "Türk Ədəmi-mərkəziyyət partiyasının yaradıcılarından olmuşdur. "Müsavat" partiyasının birinci qurultayında (Bakı, 1917, 26-31 oktyabr) Mərkəzi Komitənin üzvü seçilmişdir. **Azərbaycan milli hərəkatının rəhbərlərindən biri, Yelizavetpol Qəza İcraiyyə Komitəsinin sədri, Zaqafqaziya komissarlığında Dövlət nəzarəti komissarı, Zaqafqaziya seyminin, Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikasının süqutundan (1918, 26 may) sonra Azərbaycan Milli Şurasının (Parlamentinin) (1918, 27 may) üzvü olmuşdur. Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində ədliyyə sisteminin fəaliyyətinə xüsusi əhəmiyyət verilərək, Ədliyyə Nazirliyi Cümhuriyyətin yaradılması ilə bir gündə 1918-ci il may ayının 28-də təsis edilmiş, Xəlil bəy Xasməmmədov ilk ədliyyə naziri təyin olunmuşdur.**

28 may 1918-17 iyun 1918.
6 oktyabr 1918-7 dekabr 1918.
24 dekabr 1919-1 aprel 1920.
Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Ədliyyə naziri olmuşdur.
26 dekabr 1918-14 mart 1919.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 3-cü Daxili İşlər Naziri olmuşdur.

Xasməmmədov 1920-ci ilin aprelinde Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Türkiyədə səfəri təyin olunmuşdu. Aprel işğalından (1920 27 aprel) Azərbaycana qayıtmamışdı. "Yeni Qafqasya" (1923-1927), "Azəri-Türk" (1928-1931), "Odlu Yurd" (1920-1930), Azərbaycan yurd bilgisi (1932-ci ildən neşr olunub) jurnalında, Pa-

risdə fransızca çıxan "Prometei" (1929-1938), rusca "Kavkaz" (1932-1938), Berlinde Azərbaycan Türkcəsində nəşr edilən "İstiqlal" (1932-1934) və "Qurtuluş" (1934-1938) qəzet və jurnallarda siyasi fəaliyyətini davam etdirmişdi. Xasməmmədov Azərbaycan Milli (1924, İstanbul) Mərkəzi Komitəsinin və "Müsavat" partiyası xarici bürosunun 3 nəfərdən (Məhəmməd Əmin Rəsulzadə-sədr, Mirzə Bala Məmməd-zadə-katib və Xəlil bəy Xasməmmədov-xəzinədar) ibarət rəyasət heyətinin üzvü idi. Fikir ayrılığına görə Milli Müsavat Xalq Partiyasının konfransında (avqust 1936, Varşava) Xəlil bəy Xasməmmədov partiya sıralarından xaric edilmişdi. 1942-ci ilin yazında Almaniya Xarici İşlər Nazirliyinin xətti ilə Berlinə dəvət olunan Qafqaz siyasi mühacirləri sırasında Xəlil bəy Xasməmmədov da olmuşdu. Bütün həyatını

Şeyxzamanlı 1919-cu il avqustun 20-dən Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatına rəhbərlik etmişdi. 1920-ci ilin mart ayının 6-da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının iclasında daxil işlər naziri Mustafa Vəkilovun çıxışı dinlənilmiş, həmin çıxışın əsasında Nağı bəy Şeyxzamanovun rəhbərlik etdiyi Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatı ləğv edilmişdi. **Rusların Azərbaycanı işğal etməsi üçün geniş iş aparən agenturasına və yerli satqınlara mane olacaq qurum qalmamışdı. Mustafa Vəkilovun çıxışı əsasında bu qurumun ləğvi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin səhvlərindən biri idi. Mustafa Vəkilov 15 fevral 1920-27 aprel 1920 Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti daxili işlər naziri idi. Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatının ilk reisi Məmmədbağır bəy Şeyxzamanov və Bakı informasiya şöbəsinin reisi Ələkbər xan Şahsuvarov**

kuməti Tehrandə Azərbaycan diplomatik nümayəndəliyinin yaranması haqqında 16 iyun 1919-cu il tarixində qərar verib. 1919-cu ilin 4 oktyabrında nazir müavini Adil xan Ziyadxanov nümayəndəliyin başçısı təyin edilib. Azərbaycan Cümhuriyyəti işğal olunduqdan sonra Bakıya qayıtmayaraq Tehrandə qalıb. 22 iyun 1921-ci ildə Rusiya hökuməti onun diplomatik fəaliyyətini dayandırır. Qacar dövləti ilə Azərbaycanın əlaqələrinin genişlənməsi inkişafında böyük xidmətləri olan Adil xan Ziyadxanov 1954-cü ildə İstanbulda vəfat etmişdir.

İsmayıl xan Ziyadxanov

İsmayıl xan Əbülfət ağa oğlu Ziyadxanov Zi-

Gəncə doğumlu Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Dövlət Xadimləri

Azərbaycanın azadlığı rus işğalından qurtulması üçün mübarizəyə sırf edən Xəlil bəy Xasməmmədov 1945-ci ildə İstanbulda vəfat etmişdi.

Məmmədbağır Saleh bəy oğlu Şeyxzamanlı

Məmmədbağır Şeyxzamanlı 1880-ci ildə Gəncə şəhərində anadan olmuşdur. 1919-cu ilin 11 iyunundan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti tərəfindən təsis edilən "Əksinqilab ilə mübarizə təşkilatı"nın reisi olmuşdur. Məmmədbağır Şeyxzamanlı 1919-cu il avqustun 20-dək Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatına rəhbərlik etdi. İstefaya çıxdıqdan sonra millət vəkili kimi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin parlamentinin aqrar komissiyasında öz fəaliyyətini davam etdirirdi. Azərbaycanın 1920-ci il aprelin 27-də işğalından sonra həbs edilmişdi. 1920-ci ilin may ayında güllələnmişdir. Qızı Ruqiyyə Şeyxzamanlı Xudadat bəy Rəfi-bəylinin oğlu Kamil Rəfi-beyli (Aran) ilə evlənmişdir.

Nağı bəy Saleh bəy oğlu Şeyxzamanlı

Nağı

bəy Şeyxzamanlı 1883-cü ildə Gəncə şəhərində dünyaya gəlib. Məmmədbağır Şeyxzamanlı Nağı bəy Şeyxzamanlının qardaşıdır. Nağı bəy Şeyxzamanlı Gəncədə əsası 1905-ci ildə Əhməd bəy Ağayev tərəfindən qoyulan "Difai", 1917-ci ildən isə Nəsim bəy Yusifbəyli tərəfindən təsis edilən "Türk Ədəmi -Mərkəziyyət" partiyasının üzvü olmuşdur. 1917-ci ilin may ayından "Müsavat" partiyasının üzvü olmuşdur. Nağı bəy

işğalın ilk günlərində həbs edilərək güllələndilər. Azərbaycan Ordusu Baş Qərargahının keşfiyyət bölməsinin reisi polkovnik İrza bəy Hacıbəylinski də rus işğalının ilk günlərində güllələnib öldürüldü. 27 aprel işğalından sonra mühacir həyatı keçirməyə məcbur olan Nağı bəy Şeyxzamanlı bir müddət Türkiyədə, sonralar isə Almaniya və ABŞ-da yaşamışdır. Nağı bəy Şeyxzamanlı 1967-ci ildə İstanbulda vəfat etmişdir.

Adil xan Ziyadxanov

Adil xan Əbülfət ağa oğlu Ziyadxanov Zi-

yadoğlu-Qacar 25 sentyabr 1872-ci ildə Gəncə şəhərində doğulmuşdu. Gəncə xanı Cavad xan Ziyadoğlu Qacanın nəticəsidir. Anası Azər Humayun xanım naibüssəltənə Abbas Mirzə Qacanın nəvəsi, şahzadə Bəhmən Mirzənin qızıdır. Tiflis klassik gimnaziyasını və Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini bitirib. Avropa və Şərq dillərini əla bilib. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra xarici işlər nazirinin müavini təyin edilib (30.10.1918). Xarici işlər naziri Ə.b.Topçubaşov İstanbulda olduğu üçün Adil xan Ziyadxanov nazir vəzifəsini icra edib. 16.11.1918-ci ildə Bakıya gələn İngiltərə hərbi qüvvələrinin komandanı general V.Tomsonu Azərbaycan hökuməti adından Adil xan Ziyadxanov qarşılayıb və onunla danışıqlar aparıb. Baş nazir və xarici işlər naziri təyin edilmiş Fətəli xan Xoyskinin (1870-1920) müavini olan Adil xan Ziyadxanov gənc dövlətin xarici siyasətinin formalaşmasında mühüm işlər görüb. Azərbaycan hö-

yadoğlu-Qacar 15 avqust 1867-ci ildə Gəncə şəhərində anadan olub. İlk təhsilini Gəncə gimnaziyasında alıb, daha sonra Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini bitirib. 1906-cı ildə Yelizavetpol quberniyasından 1-ci Dövlət Dumasına deputat seçilib. 1917-ci il Rusiya fevral burjua inqilabından sonra Gəncədə xalq qoşununun reisi təyin edilib. Gəncə şəhəri İsmayıl xan Ziyadxanovun rəhbərlik etdiyi milis dəstələri tərəfindən qorunub. **1918-ci il 18-22 mart tarixində Stepan Şaumyan Şamaxı şəhərində və ətrafında Azərbaycan Türklərinə qarşı soyqırım törədir. Martın 28-də Gəncədən gələn milis dəstələri İsmayıl xan Ziyadxanovun başçılığı ilə Şamaxını rus və ermənilərdən azad edir. İsmayıl xan Ziyadxanov Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 2-ci hökumətinin tərkində Hərbi İşlər üzrə müvəkkil (Hərbi nazir) 6 noyabr 1918-26 dekabr 1918 olub. Daha sonra Xarici İşlər nazirinin 1-ci müavini təyin edilib. 1919-cu ildə İrana Qacar hökuməti ilə danışıq aparmaq üçün göndərilib. 1920-ci il mayın 24 -də baş vermiş Gəncə üsyanında iştirak edib. Rus əsgərləri ilə döyüşdə həlak olub. Məşhur Gəncə üsyanının başçılarından biri kimi üsyanın ümumi lideri general Məhəmməd Mirzə Qacar ilə bərabər rus ordusunun cəbhə xəttini yara bilməmiş, lakin İsmayıl xan Ziyadoğlu Qacar və Məhəmməd Mirzə Qacar ilə birlikdə bu döyüşdə şəhid olmuşdular. Cəbhə xətti iyunun 4-dən 5-nə keçən gecə yarılmışdı. Azərbaycanın azadlığı və istiqlalı uğrunda mübarizə aparən Azərbaycanın azadlığı üçün bütün həyatlarını xərcləyən Cümhuriyyətçilər heç zaman unudulmayacaq. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti öz adını dünyaya tarixinə əbədi yazdırmağı bacardı.**

Yazı Ortaq Deyərler İctimai Birliyinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə yardımı ilə icra etdiyi "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyi çərçivəsində milli dövlətçilik ideyalarının təbliği" layihəsi əsasında dərc olunur